श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः
श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः
श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये किष्किन्धाकाण्डे

॥ चतुर्विंशः सर्गः ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

श्री रङ्गरामानुज महादेशिकन्

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

श्रीः

श्रीमते रामानुजाय नमः

श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

॥ चतुर्विंशः सर्गः ॥

शोकमग्नेन सुग्रीवेण श्रीरामं प्रति स्वप्राणानां परित्यागायानुमतेः प्रार्थनं तारया श्रीरामं प्रति स्ववधाय प्रार्थनाकरणं श्रीरामेण तस्याः प्रबोधनं च

तामाशु वेगेन दुरासदेन
त्वभिप्लुतां शोकमहार्णवेन।
पश्यंस्तदा वाल्यनुजस्तरस्वी
भ्रातुर्वधेनाप्रतिमेन तेपे ॥ **4.24.1** ॥

स बाष्पपूर्णेन मुखेन पश्यन्
क्षणेन निर्विण्णमना मनस्वी।
जगाम रामस्य शनैः समीपं
भृत्यैर्वृतः सम्परिदूयमानः ॥ **4.24.2** ॥

स तं समासाद्य गृहीतचाप -
मुदात्तमाशीविषतुल्यबाणम्।
यशस्विनं लक्षणलक्षिताङ्ग -
मवस्थितं राघवमित्युवाच ॥ **4.24.3** ॥

यथा प्रतिज्ञातमिदं नरेन्द्र
कृतं त्वया दृष्टफलं च कर्म।
ममाद्य भोगेषु नरेन्द्रसूनो
मनो निवृत्तं हतजीवितेन ॥ **4.24.4** ॥

अस्यां महिष्यां तु भृशं रुदत्यां
    पुरेऽतिविक्रोशति दुःखतप्ते।
हते नृपे संशयितेऽङ्गदे च
    न राम राज्ये रमते मनो मे ॥ **4.24.5** ॥

क्रोधादमर्षादतिविप्रधर्षाद्
    भ्रातुर्वधो मेऽनुमतः पुरस्तात्।
हते त्विदानीं हरियूथपेऽस्मिन्
    सुतीक्ष्णमिक्ष्वाकुवर प्रतप्स्ये ॥ **4.24.6** ॥

श्रेयोऽद्य मन्ये मम शैलमुख्ये
    तस्मिन् हि वासश्चिरमृष्यमूके।
यथा तथा वर्तयतः स्ववृत्त्या
    नेमं निहत्य त्रिदिवस्य लाभः ॥ **4.24.7** ॥

न त्वा जिघांसामि चरेति यन्मा -
    मयं महात्मा मतिमानुवाच।
तस्यैव तद् राम वचोऽनुरूप -
    मिदं वचः कर्म च मेऽनुरूपम् ॥ **4.24.8** ॥

भ्राता कथं नाम महागुणस्य
    भ्रातुर्वधं राम विरोचयेत।
राज्यस्य दुःखस्य च वीर सारं
    विचिन्तयन् कामपुरस्कृतोऽपि ॥ **4.24.9** ॥

वधो हि मे मतो नासीत् स्वमाहात्म्यव्यतिक्रमात्।
ममासीद् बुद्धिदौरात्म्यात् प्राणहारी व्यतिक्रमः ॥ **4.24.10** ॥

द्रुमशाखावभग्नोऽहं मुहूर्तं परिनिष्टनन्।
सान्त्वयित्वा त्वनेनोक्तो न पुनः कर्तुमर्हसि ॥ **4.24.11** ॥

भ्रातृत्वमार्यभावश्च धर्मश्चानेन रक्षितः।
मया क्रोधश्च कामश्च कपित्वं च प्रदर्शितम्॥ **4.24.12** ॥

अचिन्तनीयं परिवर्जनीय -
मनीप्सनीयं स्वनवेक्षणीयम्।
प्राप्तोऽस्मि पाप्मानमिदं वयस्य
भ्रातुर्वधात् त्वाष्ट्रवधादिवेन्द्रः॥ **4.24.13** ॥

पाप्मानमिन्द्रस्य मही जलं च
वृक्षाश्च कामं जगृहुः स्त्रियश्च।
को नाम पाप्मानमिमं सहेत
शाखामृगस्य प्रतिपत्तुमिच्छेत्॥ **4.24.14** ॥

नार्हामि सम्मानमिमं प्रजानां
न यौवराज्यं कुत एव राज्यम्।
अधर्मयुक्तं कुलनाशयुक्त -
मेवंविधं राघव कर्म कृत्वा॥ **4.24.15** ॥

पापस्य कर्तास्मि विगर्हितस्य
क्षुद्रस्य लोकापकृतस्य लोके।
शोको महान् मामभिवर्ततेऽयं
वृष्टेर्यथा निम्नमिवाम्बुवेगः॥ **4.24.16** ॥

सोदर्यघातापरगात्रवालः
सन्तापहस्ताक्षिशिरोविषाणः।
एनोमयो मामभिहन्ति हस्ती
दृप्तो नदीकूलमिव प्रवृद्धः॥ **4.24.17** ॥

अंहो बतेदं नृवराविषह्यं
निवर्तते मे हृदि साधुवृत्तम्।

अग्नौ विवर्णं परितप्यमानं
    किट्टं यथा राघव जातरूपम्॥ **4.24.18** ॥

महाबलानां हरियूथपाना -
    मिदं कुलं राघव मन्निमित्तम्।
अस्याङ्गदस्यापि च शोकतापा -
    दर्धस्थितप्राणमितीव मन्ये॥ **4.24.19** ॥

सुतः सुलभ्यः सुजनः सुवश्यः
    कुतस्तु पुत्रः सदृशोऽङ्गदेन।
न चापि विद्येत स वीर देशो
    यस्मिन् भवेत् सोदरसन्निकर्षः॥ **4.24.20** ॥

अद्याङ्गदो वीरवरो न जीवे -
    ज्जीवेत माता परिपालनार्थम्।
विना तु पुत्रं परितापदीना
    सा नैव जीवेदिति निश्चितं मे॥ **4.24.21** ॥

सोऽहं प्रवेक्ष्याम्यतिदीप्तमग्निं
    भ्रात्रा च पुत्रेण च सख्यमिच्छन्।
इमे विचेष्यन्ति हरिप्रवीराः
    सीतां निदेशे परिवर्तमानाः॥ **4.24.22** ॥

कृत्स्नं तु ते सेत्स्यति कार्यमेत -
    न्मय्यप्यतीते मनुजेन्द्रपुत्र।
कुलस्य हन्तारमजीवनार्हं
    रामानुजानीहि कृतागसं माम्॥ **4.24.23** ॥

इत्येवमार्तस्य रघुप्रवीरः
    श्रुत्वा वचो वालिजघन्यजस्य।

सञ्जातबाष्पः परवीरहन्ता
    रामो मुहूर्तं विमना बभूव ॥ **4.24.24** ॥

तस्मिन् क्षणेऽभीक्ष्णमवेक्षमाणः
    क्षितिक्षमावान् भुवनस्य गोप्ता।
रामो रुदन्तीं व्यसने निमग्नां
    समुत्सुकः सोऽथ ददर्श ताराम् ॥ **4.24.25** ॥

तां चारुनेत्रां कपिसिंहनाथां
    पतिं समाश्लिष्य तदा शयानाम्।
उत्थापयामासुरदीनसत्त्वां
    मन्त्रिप्रधानाः कपिराजपत्नीम् ॥ **4.24.26** ॥

सा विस्फुरन्ती परिरभ्यमाणा
    भर्तुः समीपादपनीयमाना।
ददर्श रामं शरचापपाणिं
    स्वतेजसा सूर्यमिव ज्वलन्तम् ॥ **4.24.27** ॥

सुसंवृतं पार्थिवलक्षणैश्च
    तं चारुनेत्रं मृगशावनेत्रा।
अदृष्टपूर्वं पुरुषप्रधान -
    मयं स काकुत्स्थ इति प्रजज्ञे ॥ **4.24.28** ॥

तस्येन्द्रकल्पस्य दुरासदस्य
    महानुभावस्य समीपमार्या।
आर्तातितूर्णं व्यसनं प्रपन्ना
    जगाम तारा परिविह्वलन्ती ॥ **4.24.29** ॥

तं सा समासाद्य विशुद्धसत्त्वं
    शोकेन सम्भ्रान्तशरीरभावा।

मनस्विनी वाक्यमुवाच तारा
    रामं रणोत्कर्षणलब्धलक्ष्यम् ॥ **4.24.30** ॥

त्वमप्रमेयश्च दुरासदश्च
    जितेन्द्रियश्चोत्तमधर्मकश्च।
अक्षीणकीर्तिश्च विचक्षणश्च
    क्षितिक्षमावान् क्षतजोपमाक्षः ॥ **4.24.31** ॥

त्वमात्तबाणासनबाणपाणि -
    र्महाबलः संहननोपपन्नः।
मनुष्यदेहाभ्युदयं विहाय
    दिव्येन देहाभ्युदयेन युक्तः ॥ **4.24.32** ॥

येनैव बाणेन हतः प्रियो मे
    तेनैव बाणेन हि मां जहीहि।
हता गमिष्यामि समीपमस्य
    न मां विना वीर रमेत वाली ॥ **4.24.33** ॥

स्वर्गेऽपि पद्मामलपत्रनेत्र
    समेत्य सम्प्रेक्ष्य च मामपश्यन्।
न ह्येष उच्चावचताम्रचूडा
    विचित्रवेषाप्सरसोऽभजिष्यत् ॥ **4.24.34** ॥

स्वर्गेऽपि शोकं च विवर्णतां च
    मया विना प्राप्स्यति वीर वाली।
रम्ये नगेन्द्रस्य तटावकाशे
    विदेहकन्यारहितो यथा त्वम् ॥ **4.24.35** ॥

त्वं वेत्थ तावद् वनिताविहीनः
    प्राप्नोति दुःखं पुरुषः कुमारः।

तत् त्वं प्रजानञ्जहि मां न वाली
    दुःखं ममादर्शनजं भजेत ॥ **4.24.36** ॥

यच्चापि मन्येत भवान् महात्मा
    स्त्रीघातदोषस्तु भवेन्न मह्यम्।
आत्मेयमस्येति हि मां जहि त्वं
    न स्त्रीवधः स्यान्मनुजेन्द्रपुत्र ॥ **4.24.37** ॥

शास्त्रप्रयोगाद् विविधाश्च वेदा -
    दनन्यरूपाः पुरुषस्य दाराः।
दारप्रदानाद्धि न दानमन्यत्
    प्रदृश्यते ज्ञानवतां हि लोके ॥ **4.24.38** ॥

त्वं चापि मां तस्य मम प्रियस्य
    प्रदास्यसे धर्ममवेक्ष्य वीर।
अनेन दानेन न लप्स्यसे त्व -
    मधर्मयोगं मम वीर घातात् ॥ **4.24.39** ॥

आर्तामनाथामपनीयमाना -
    मेवङ्गतां नार्हसि मामहन्तुम्।
अहं हि मातङ्गविलासगामिना
    प्लवङ्गमानामृषभेण धीमता।
विना वरार्होत्तमहेममालिना
    चिरं न शक्ष्यामि नरेन्द्र जीवितुम् ॥ **4.24.40** ॥

इत्येवमुक्तस्तु विभुर्महात्मा
    तारां समाश्वास्य हितं बभाषे।
मा वीरभार्ये विमतिं कुरुष्व
    लोको हि सर्वो विहितो विधात्रा ॥ **4.24.41** ॥

तं चैव सर्वं सुखदुःखयोगं
    लोकोऽब्रवीत् तेन कृतं विधात्रा।
त्रयोऽपि लोका विहितं विधानं
    नातिक्रमन्ते वशगा हि तस्य॥ **4.24.42** ॥

प्रीतिं परां प्राप्स्यसि तां तथैव
    पुत्रश्च ते प्राप्स्यति यौवराज्यम्।
धात्रा विधानं विहितं तथैव
    न शूरपत्न्यः परिदेवयन्ति॥ **4.24.43** ॥

आश्वासिता तेन महात्मना तु
    प्रभावयुक्तेन परन्तपेन।
सा वीरपत्नी ध्वनता मुखेन
    सुवेषरूपा विरराम तारा॥ **4.24.44** ॥

॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये
किष्किन्धाकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः॥